

Сакральне й профанне в творах англійських письменників- католиків

ОЛЬГА БОЙНІЦЬКА

24 КВІТНЯ 2019

У середині ХІХ століття у Великій Британії було скасовано антикатолицькі закони й розпочалося відродження Католицької Церкви. Завдяки звільненню від деяких обмежень і цензури англійська література на ціле століття – з 1860 до 1960 року – стала важливою частиною цього процесу.

Фото: Andreas Schalk

Біля витоків католицького літературного відродження стояв Джон Генрі Ньюмен, один із провідних літераторів свого часу. Ще одною важливою постаттю II половини XIX століття був священик і поет Джерард Менлі Гопкінс, слава до якого, щоправда, прийшла тільки по смертю. А от на початку XX століття сформувалася вже ціла група визначних католицьких авторів: теолог і фантаст Роберт Г'ю Бенсон, священик і автор детективів Рональд Нокс, франко-англійський письменник Гілер Беллок і майстер парадоксу Гілберт Кіт Честертон звертались до проблем католицизму як у релігійно-філософських трактатах, так і в легких, популярних жанрах на зразок детективу. Утім, навіть у розважальних на перший погляд текстах знаходилося місце для апології Римської Церкви.

Центральним персонажем Честертонових детективних оповідань був отець Браун – католицький священик, який для розплутування загадкових злочинів застосовував методи, виразно відмінні від підходу його відомішого колеги-детектива (і «протестанта») Шерлока Голмса. Якщо Голмс спирався на дедукцію, наукові теорії й експеримент, то отець Браун рухався до розгадки інтуїтивно, ставлячи себе на місце злочинця, вивчаючи його психологію, а

проте не нехтуючи й науковим підходом. Обмежений холодним раціоналізмом і сухою логікою, детектив-протестант поступався детективові-католику, в образі якого поєдналися християнське смирення, праведність, внутрішня чистота й обізнаність із найтемнішими куточками людської душі. Отцеві Брауну важливіше запропонувати злочинцеві можливість сповіді й духовного порятунку, ніж передати його до рук закону. В оповіданні «Дивні кроки» священник пояснює, як виявив злочинця: «Я упіймав його невидимим гачком на невидимій волосіні, такій довгій, що він може піти на край світу і все ж повернеться, як тільки я потягну»¹. У подібний спосіб Бог повертає грішників до себе.

Отцеві Брауну важливіше запропонувати злочинцеві можливість сповіді й духовного порятунку, ніж передати його до рук закону.

Не всі автори-католики були причетні до католицького літературного відродження. Деякі – як, наприклад, Джозеф Конрад – відійшли від віри, перш ніж почали писати. Поети Едіт Сітвел і Зіґфрід Сассун, навпаки, навернулися, уже коли припинили писати. У творах католиків на кшталт Форда Медокса Форда релігійна проблематика не відіграє помітної ролі. Найпотужніші ж зразки британського католицького роману вийшли з-під пера Івліна Во та Ґрема Ґріна, які осмислювали проблему віри глибоко, актуально, психологічно тонко, апелюючи до широкої аудиторії.

Ґрін і Во навернулися на католицизм наприкінці 1920х років – у міжвоєнний період, який змусив багатьох інтелектуалів шукати відчуття хоч якогось контролю в навколишньому хаосі. Уникаючи пастки вибору між лівими й правими ідеологіями, ці двоє авторів звернулися до Бога. Сучасне життя вони сприймали як боротьбу між цивілізацією й анархією, вірячи, що опиратися безладу цивілізація може лише у своїй найвищій – духовній – формі.

Ґрін став католиком перед шлюбом із католичкою, Во ж, навпаки, звернувся до католицизму після болісного розлучення. За темпераментом Во був анархістом, якому подобалося порушувати правила. Якось один журналіст запитав, чи справді навернення змінило щось у його житті – адже він залишився жорстким, дратівливим, жовчним і неприємним. Письменник відповів: «Це так, але уявіть, яким би я був без Бога».

Якщо Во рухався від анархії до пошуку надійного ґрунту, то Ґрін, намагаючись знайти певну

тверду основу, прийшов до сумнівів і нерозв'язних суперечностей. У фокусі його творів – зворотний бік віри, теми людського гріха й Божого милосердя. Він запитує: що є гріх? Чи не суперечать поняття «гріх» і «пекло» самій ідеї Господнього прощення? Чи може бути шлях до Бога прямим і безболісним?

Грін показує, що святість і гріховність – це не антиномічні поняття: вони формуються й виявляють себе в єдиній площині, взаємодіють і змішуються. У цьому, на його думку, і полягає «суть справи».

Цю неоднозначність ілюструють слова поета Шарля Пегі, представника французького католицького відродження, які Грін обрав за епіграф до роману «Суть справи» («The Heart of the Matter», 1948): «Грішник проникає у саме серце християнства. Ніхто так не розуміється у сутності християнства, як грішник. Ніхто, хіба що святий». Герой «Суті справи», поліцейський на прізвище Скобі, – глибоко побожний католик, людина чесна й справедлива. Почуваючись нещасливим у шлюбі та страждаючи через неспроможність зарадити цьому, у момент кризи Скобі зустрічає жінку, пристрасному кохання до якої не здатен опиратися. Подружня зрада стає першим переступом, за який, мов ланки ланцюга, чіпляються наступні. Щира у своїй вірі людина дедалі більше заплутується в павутинні гріхів. Любовний трикутник перетворюється для Скобі на замкнене коло, з якого він не може звільнитися, не зруйнувавши життя однієї з жінок. Проте він не бачить гріха у своєму коханні, тож сповідається без щирого каяття. Не витримавши, зрештою, тягаря провини, Скобі скоює найбільший переступ – накладає на себе руки. Грін показує, що святість і гріховність – це не антиномічні поняття: вони формуються й виявляють себе в єдиній площині, взаємодіють і змішуються. У цьому, на його думку, і полягає «суть справи».

Знайти справжню віру можна, лише пройшовши крізь біль і втрату. «У серці людини є місця, які ще не існують, і страждання входить у них, щоб вони могли існувати»

² – ці слова французького поета Леона Блуа передують «Кінцю роману» («The End of the Affair», 1951), наступному католицькому твору Гріна. Його героїня заради віри віддає найдорожче – любов. Дія розгортається в Лондоні під час війни. У будинок, де таємно зустрілися Сара Майлз, заміжня жінка, і її коханець письменник Моріс Бендрікс, влучає бомба. Побачивши Бендрікса під уламками стіни, Сара, хоча й не вірить у Бога, починає молитися про те, щоб він

вижив. Вона дає обітницю навернутися й розлучитися з коханим назавжди, якщо він уціліє. Бендрікс підводиться з-під уламків живий і неушкоджений, та страждання ще тільки чекають на нього. Кінець роману стає для Сари початком шляху до Бога. Як і в «Суті справи», Грін наголошує на складності знаходження Бога, підкреслює суголосність понять «праведність» і «гріховність».

В інтерв'ю Грін часто наголошував: «Я не католицький письменник, я – католик, який пише». Зовсім по-іншому до цього підходив Во, який дотримувався консервативніших поглядів. «Сама сутність моєї роботи – роботи романіста – несе відбиток моїх вірувань, і безглуздо було б стверджувати, що я не католицький письменник», – декларує він. У першому романі «Занепад і руйнація» Во з глузливою іронією описує релігійний скептицизм. Священника, одного з персонажів роману, раптово охоплюють «Сумніви»: «Текла собі спокійна бесіда про підготовку пристані до літнього сезону, коли, без жодної причини, почалися мої Сумніви: *я не міг зрозуміти, навіщо Богові взагалі було створювати світ*. Поруч безтурботно гомоніли моя мати, Бандли й місіс Крамп, а я сидів, змагаючись із цим раптовим нападом Сумнівів. Тепер ви бачите, як це серйозно». Сумніви цього персонажа згодом будуть розв'язані радикально просто – йому відпиляє голову божевільний у в'язниці.

Во, покликаючись на вислів Честертонового отця Брауна, оповідає, як Бог «невидимим гачком на невидимій волосіні» повертає до себе тих, хто «пішов на край світу».

Як і Грін, Во зіставляє проблему віри з темою перелюбу. Однак якщо у Гріна подружня зрада – це річ серйозна, глибока, підкреслено неоднозначна, становить центр конфлікту й початок шляху до віри, то Во показує її неприйнятною й огидною, пусковим механізмом процесу «занепаду й руйнації» суспільства, ознакою втрати моральних орієнтирів і ціннісних систем. У текстах Во тема перелюбу позбавлена психологічного підтексту, другорядна й допоміжна, не варта уваги в інших аспектах.

У першому виразно католицькому романі «Повернення до Брайдсхеда» («Brideshead Revisited», 1945) Во, покликаючись на вислів Честертонового отця Брауна, оповідає, як Бог «невидимим гачком на невидимій волосіні» повертає до себе тих, хто «пішов на край світу». Це текст про постійне відродження віри за найменш сприятливих обставин.

Роман «Гелена» («Helena», 1950) стосується історичного аспекту християнства: Во нагадує, що Христос прожив реальне людське життя. Це твір про життя святої Гелени, матері римського імператора Костянтина Великого, яка в понад сімдесят років вирушає в паломництво до Святої Землі, влаштовує розкопки та знаходить Хрест, на якому розіп'яли Ісуса.

І своєрідним прощанням зі «зниклою добою» звучить останній твір Во – трилогія «Меч честі» («Sword of Honour», 1965). Тут відтворено повоєнний, змінений світ, у якому «всі джентльмени вже дуже старі». Во називає трилогію «некрологом Римо-Католицькій Церкві в Англії – такій, якою вона була впродовж багатьох століть». Письменник сприймає реформу й модернізацію католицизму після Другої світової війни, поряд зі зникненням джентльменського кодексу честі, як ознаки остаточного занепаду, а трилогія «Меч честі» стає, у широкому сенсі, некрологом епосі.

ОЛЬГА БОЙНІЦЬКА

24 КВІТНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**

Примітки

1. Цит. за виданням: Честертон Г. К. Смирненість отця Брауна. К.: Знання, 2015, с. 73.
2. Цит. за виданням: Грін Г. Кінець роману. Клуб Сімейного Дозвілля, 2017, с. 4.